

НАРОДОВСЬКО-РУСОФІЛЬСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ У ГАЛИЧИНІ 60–70-х рр. ХІХ ст.

У статті з'ясовано обставини виникнення народовського руху в Галичині у 60-х рр. ХІХ ст. та його опозиції існуючій течії галицьких русофілів. Аналізуються концептуальні засади народовського і русофільського напрямів щодо головних проблем галицького громадсько-політичного життя, ставлення до австрійських і російських урядових кіл, актуального мовного питання та ін. Зроблено висновок, що народовсько-русофільське протистояння 60 – 70-х рр. ХІХ ст. гальмувало у краї процес консолідації українських національних сил.

Ключові слова: народовських рух, русофіли, мовне питання, "російський фактор", національні товариства.

Наприкінці 60-х рр. ХІХ ст. у Галичині розпочалася нова хвиля українського руху, тісно пов'язана з розвитком націотворчих тенденцій на Наддніпрянщині. Ставали щораз популярнішими ідеї народовладдя, етнічної спільності українців Російської та Австрійської імперій, української соборності [6, 188]. Активізувався рух за нове українське письмо "в народній мові" за фонетичним правописом.

Особливістю нового політичного напрямку – народовського – було те, що він розгортався як рух світської інтелігенції. На відміну від старорусинського табору, основу якого становили греко-католицькі священики, народовський рух був переважно представлений студентами, вчителями, письменниками, юристами, дрібними чиновниками, а отже – голосив секуляризаторські ідеї. Загал українського духовенства не тільки не підтримав, але й був до нього вороже налаштований.

Поява народовецького, чи, як частіше у Галичині називали, “народовецького” напряму галицьких політиків була пов’язана з тим, що їх попередники – русофіли прогавили дуже важливий момент з точки зору нової політичної ситуації в Австрійській державі. Саме тоді, у 60-х рр. ХІХ ст., приймалися конституційні проекти, ухвалювалися найважливіші краєві і державні закони, і їхня пропольська редакція створювала передумови зверхності поляків над українцями. Словом, українці таким чином усувалися від активного адміністративно-політичного життя у Галичині.

Навіть тоді, коли гуртки української молоді і окремі представники інтелігенції старшого віку почали працювати у середовищі українських міщан і селян, утворивши 1868 р. “Просвіту”, вони не могли ще активно втрутитись у галицьку політику [7, 3–7].

На чолі українського (у тодішній термінології “руського” – *О.С.*) руху продовжували залишатися русофіли, яких тоді називали “святоюрцями”, оскільки їхнім ідейним центром була катедра Св. Юра у Львові. Дехто із дослідників вважає, що лише у 80-х рр. ХІХ ст. “Просвіта” почала виходити на перші ролі в українському громадському житті [2, 7].

Представники молодшого покоління “руських” виступали за розвиток у Галичині української мови і літератури, знаходячи підтримку і стимул в українському русі в Росії який у 1860 – 1870 рр. не раз знаходив притулок у Галичині від урядових репресій [12, 130]. Ця течія, що відновила українську національну традицію періоду 1848–1849 р., формувалась і розвивалася навколо часописів “Вечорниці” (1862), “Мета”, “Нива”, “Русалка” (1863 – 1866), “Правда” (1867 – 1880) і “Зоря” (1885), підкріплювалася роботою осередків “Просвіти” (1868), “Товариства імені Шевченка” (1873).

Фактично виглядало так, що з початком 60-х років русофілам довелося вступити в змагання з “молодим поколінням” за вплив на галицьке суспільство. У цей час група молоді – В.Шашкевич, Ф.Заревич, К.Климович, Є.Загорський, К.Горбань та інші – заснувала у Львові Галицьку Громаду. Це об’єднання можна вважати початком організаційного формування народвської течії.

Члени Галицької Громади заявили, що стоять на національному ґрунті, виступають за єдність українських земель, обстоюють живу народну мову. Львівська Громада була утворена на зразок наддніпрянських. Згодом Громади виникли у багатьох містах Галичини – Тернополі, Бережанах, Станіславові та ін.

Розгортання громадівського руху в Галичині було викликано ще й тим, що в умовах, коли в Наддніпрянській Україні 1863 р. було введено т.зв. “валуєвський циркуляр”, який забороняв друкування книг українською мовою, громадівці Російської імперії усвідомлювали необхідність перенесення своєї діяльності у Галичину і перетворення її на своєрідний український центр. Тому в 60-х роках міцніють зв'язки східноукраїнських земель з Галичиною. Важливу роль у цьому процесі відіграв часопис “Правда”, заснований у 1867 р. Навколо “Правди” об'єдналися як західноукраїнські літературні сили (Ю.Федькович, І.Воробкевич, О.Партицький), так і наддніпрянські (О.Кониський, М.Старицький, В.Білозерський). “Правда” стала сполучною ланкою усіх українських земель.

Водночас, саме керівництво “Правди” ще не до кінця усвідомлювало зміст і діалектику власного українофільського напрямку, який воно репрезентувало. Керівники “Правди”, підтримуючи зв'язки з київськими українофілами, домагалися, щоби останні втрутились у галицькі справи, зокрема у протистояння між “Правдою” і москвофільським “Словом”. Вони зверталися до професора Віталія Яковича Шульгина з проханням вплинути на Б.Дідицького, редактора і видавця “Слова”, який постійно у пресі і в контактах з громадськістю критикував і перекручував позицію газети “Правда”. У листі зазначалося: “Ми товариством розпочали видання невеликої газетки “Правда” і вся наша вина в тому, що ми прийняли правопис фонетичний, а не етимологічний. Наша газетка чисто літературно-вченого характеру, але зовсім не політична. Ми не хочемо вмішуватися ні в які сторонні справи, тому що є справи, в які вмішуватися не треба, якщо не бажаш ризкувати собою... Замовте про нашу “Правду” у Вашому “Киевлянині” Ваше правдиве слово, ану ж бо Ї.Дідицький утримається від нападків...” [9, 23].

“Правду” критикували не тільки русофіли у Галичині, але й російські офіційні та напівофіційні кола, які вважали це видання вдалим задуманим польським проектом. (Піднесене “Правдою” гасло “всеукраїнства” незабаром зіткнулося з хвилею протидії у самій же Галичині в кінці 70-х рр., і в 1880 р. “Правда” знову припинила своє існування). Василь Білозерський писав із Варшави у 1867 р. до керівника цього друкованого органу Омеляна Партицького: “...Ми тепер воюємо з газетами “Московскія Вѣдомости” і “Москва” – Катковъ і Аксаковъ не надрукували відповіді Куліша на всякі брехні, понаписувані проти Костомарова: українофілів в № 170 “Московскихъ Вѣдомостей”; Аксаковъ надрукував в № 117 “Москвы” тільки частину того, що писав Куліш – і здавав від себе найбрехливішу статтю... Добре було б, коли б Ви одписали проти їх брехні, а найбільше проти того, що вони називають польським органом “Правду”, “Русь” і все те, що виходить у Галичині по нашому...” [9, 56].

Народовські ідеї поділяло також утворене у Відні 1868 р. з ініціативи А.Вахнянина і Ю.Цегельського українське академічне товариство “Січ”. Як зазначалось у статуті організації, товариство об’єднувало студентів руської (української) народності всіх вищих шкіл у Відні.

В історичній літературі побутує думка, що з перших років діяльності товариство стало не тільки важливим осередком згуртування української академічної молоді, а й набуло значення всеукраїнського центру науково-літературного, мистецького і громадсько-політичного життя. Організатори “Січі” одним із важливих завдань вважали презентування у Західній Європі українців як окремого народу і знайомство європейців з його культурними досягненнями [5, 172].

Діяльність віденської “Січі” стала значним політичним явищем у громадському житті Галичини. Діячі русофільського спрямування, що групувались навколо газети “Слово”, також намагалися вплинути на цю молодіжну організацію. У листі до Омеляна Партицького з Відня від 23 грудня 1868 р. Михайло Подолінський зазначав: “Слово” своїм виступленням завідомило віденських слов’ян о тим, чого вони з причини браку другої руської

політичної часописі не знали, а що їх нечувано втілило, себто о тім, що межи Малорусинами є их партія правд. Федералістів, себто таких, що хотіли би лишити кожний слов. народ живим, а получитьи слов'ян не индив. и національною смерттю, але любовію и взаимним узнанням индивидуальних людських и народних прав. Слов. вже журились було, що Малорусини, сей по Великорусах найбільший слов. народ, для волі Слов. вже померли, а навіть що противно сталися орудуєм, проти Слов'ян"... [9, 115].

Однак загалом діячі віденської "Січі" залишалися вірні програмним цілям Головної Руської Ради (ГРР). Це підтверджує думку, що з представників 1848 р., тобто старшого покоління, було небагато людей, які залишалися вірними ідеям ГРР [11, 9]. Національну ж позицію обстоювало молодше покоління, яке включилося в активне громадське життя у 60-х рр. XIX ст.

На думку автора, який заховався за псевдонімом "Хлопський син", через те, що молоді люди вживали народну мову і хотіли працювати для простого народу, вони називалися народовцями. А щоб підкреслити, зазначає автор, що тут, у Галичині та на Буковині, і там – у Росії живе той самий народ, окремий від народу польського і російського, вони також почали називатися українцями [11, 9 – 10].

Центральною проблемою протистояння народовців і русофілів була мовна тема, яка існувала не лише як філологічне питання, а й як питання структурного поділу суспільності на тих, що розмовляють "по-панськи", і таких, що розмовляють "мовою пастухів і свинопасів". Позиція русофілів виражалася у зневажливому ставленні до народної мови, вона відбивала і верстово-кастову неприязнь, яка була характерна для галицької суспільності.

Серед оцінок у історичній літературі, які стосуються русофільсько-народовського протистояння у Галичині, особливе місце займають висловлювання М. Качковського. Ще у 60-х рр. XIX ст. він досить різко виступав проти політичних орієнтирів народовського напрямку. В його розумінні "польсько-руська партія" має намір "перетягти" на польський бік "легковірних простоязичних" русинів-галичан. Заперечуючи народовський рух

як політичний напрям, Качковський водночас належно сприймав його культурно-просвітницькі починання. Однак в оцінці політичної ситуації у Галичині, зокрема русофільського і народовського напрямів, його позиція зводилася до того, що останніх він вважав за “більше податних на угоду з поляками”.

М.Качковський не був політично заангажованим у безпосередню партійну роботу. Та характер його праці у суді, захист інтересів українського населення, природно, ставило його в центр громадсько-політичного життя. Найважливішою справою у суді Качковський вважав право руських громадян на ведення процесів рідною мовою. З цього приводу він писав: “До наших часописів треба часами давати й такі (дописи – О.С.), звідки б наші родимці в Ряшівщині, Ясельщині й Сандеччині могли здогадатися, що їм треба впоминатися, щоб їх народність у судах, урядах і школах уважували. А тож коли суди й уряди Східної Галичини обов’язані на цій руській землі з поляками по-польськи розправлятися, чому ж би подібно не мало діятися з русинами в Західній Галичині? Цю ціль може можна б досягнути й довірочним листуванням із тамошніми русинами. Поговоріть там у цій справі з нашими народолюбцями, а про успіхи ласкаво мене повідоміть” [1, 25].

Обстоювання прав української (руської) мови у судах та адміністрації зустрічало спротив з боку польських урядовців. Дослідник М.Андрусак наводить приклад розгляду справи українця Івана Миляна, яку вів М.Качковський українською мовою. У це питання втрутився президент суду, спольщений німець Дітріх, і запитав обвинуваченого, як йому краще говорити – по-польськи чи по-руськи. Обвинувачений відповів, що він, як слуга поляка, більше говорить по-польськи, але радник Качковський йому заявив, що коли він русин, то буде по-руськи говорити. Польські адвокати Волосянський і Шемельовський звинуватили М.Качковського, що він “руських людей намовляє, щоб вони по-руськи говорили”. Справу М.Качковського передали до Краєвого суду 15 травня 1868 р. М.Качковський звернувся до стрийського адвоката Іларіона Бачинського [1, 26] з проханням, щоб він поговорив у цій справі з відомим народовським діячем та

послом до Галицького сейму Юліаном Лаврівським і заручився його підтримкою.

Ще одним фактором, який викликав народовсько-русофільське протистояння у 60 – 70-х рр. XIX ст., була пасивна громадянська позиція галицького греко-католицького духовенства на тлі великих змін, які відбулися в Австрійській державі. Від 1848 р. до кінця 60-х рр. XIX ст. політика кліру була такою, що протягом двох десятиріч практично нічого не було зроблено для просвітної, господарської та політичної організації українців Галичини. Хоча й діяли дві організації – Народний Дім і “Матиця”, кошти для яких було зібрано українським загалом, останні залишалися “мертвим капіталом”, бо нічого не робили для просвіти народу. Був ще один фактор, який не сприяв активізації роботи священників у міщанському і селянському середовищах. Те, що галицьке духовенство відстоювало незрозуміле “язичіє”, відлякувало селян від “руського” письма, а значить, не могло вести до загальної просвіти народу. Ще один вияв консерватизму галицької духовної еліти – її добровільне самоусунення від політичного і суспільного перевороту, у який були втягнуті народи Австрії у 60-их роках XIX ст. Лише утворення українською світською молоддю “Просвіти” стало початком національно-культурної та освітньої роботи серед населення.

У протистоянні з русофілами народовці активно експлуатували і “російський фактор”. Вони пояснювали відхід своїх політичних опонентів від “програми 1848 року” впливом російської пропаганди і магічною притягальною силою російських рублів. Відповідно, поборники “общерусскости” зі свого боку вважали українство народовців наслідком польських інтриг, а заяву ГРР про національну належність галицьких русинів до 15-мільйонного українського народу розглядали як тактичну поступку, за допомогою якої лідери “старої Русі” намагалися приховати свої справжні наміри [10, 59 – 60].

З часом *русофіли* почали однозначно трактувати народовський рух як польську інтригу, всіляко поборюючи його, називаючи народовців “революціонерами”, “гайдамаками”. Московфільська газета “Слово” закріпила за народовцями ще одну назву –

хлопомани.

Важливим фактором русофільсько-народовського протистояння у Галичині був національно-культурний радикалізм народовців. Хоча русофіли бачили вирішення галицьких проблем через подання різних петицій і прохань до уряду, проте протягом багатьох десятиліть ХІХ ст. вирішальною проблемою для них залишались філологічні питання і, зокрема, боротьба проти фонетичного правопису і захист етимологічного.

Наступу русофільства протистояла молода народовська інтелігенція. Однак відсутність організаційно-політичної опори в масах штовхала народовців до пошуку компромісів і угод.

Не маючи змоги протистояти русофільським впливам і одночасно відчуваючи безсилля перед тиском польських сил, народовці зробили спробу порозумітися з польськими політичними колами у Галицькому сеймі. 27 жовтня 1869р. народовець Юліан Лаврівський, якого після смерті митрополита Литвиновича було призначено віце-маршалом Крайового сейму, проголосив від імені 30 українських послів угодовський проект. Ю.Лаврівський вказував: “Ми залишаємо давню політику й вступаємо на нову дорогу. Не домагаємося поділу Галичини, але признаємо наш край за спільний, а в ньому на сильній підставі хочемо далі працювати разом. Бажаємо двох речей. Однією є рівноправність, аби ви нас не полонізували, а другою, аби ви нас не деморалізували” [3, 722 – 723].

Польська сеймова більшість віддала проект Ю.Лаврівського до спеціальної комісії, яка повинна була його конкретизувати. Робота затягнулася на два роки і практичного результату не дала, бо сейм не прийняв ухвали щодо цього проекту.

Наслідком угодовської акції Ю.Лаврівського було лише дальше зміцнення позицій польських сил та розкол у таборі народовців, викликаний переходом до русофільів частини народовців.

К.Левицький писав з приводу угової акції народовців: “Нагадую собі, яке велике незадоволення й недовіря викликала була угодова акція Лаврівського в краю. Українці осуджували Лаврівського за те, що він здався на ласку й неласку поляків і в той спосіб зрадив народню справу. Відтоді сталася угода

Державна політика відстрашаним прикладом польсько-українського заставила. Але в дійсності такий спосіб поступування повторювався знову і знову на усіх угодних переговорах поляків з українцями. Полькові дуже радо втягали українців в угодні переговори, а потім приверткали й ні на що не годилися [4, 122].

Провал угодовської політики народовців свідчив про слабкість їх суспільно-політичних позицій. При всій своїй активності на літературній і культурній ниві, народовці 60-х рр. не наважилися порвати з традиційним австролялізмом і політичною інертністю.

Отже, народовсько-русофільське протистояння у Галичині 60–70-х рр. XIX ст. вело до втрати позицій українських політичних сил, які вони здобули в Австрії у результаті революційних подій 1848 року. І хоча в 70-х рр. відбулася часткова консолідація народовців та русофілів, вона не могла вповні сприяти процесу формування української нації.

1. Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства (з портретами москвофільських діячів). – Львів: Просвіта, 1935. – 79 с.

2. Баран С. Наша програма і організація. Програма і організація української національно-демократичної (народної) партії. Львів: Друк. "Діла", 1913. – 143 с.

3. Велика історія України. – Вінніпег: Б.в., 1948. – 625 с.

4. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. Львів: Б.в., 1926. – 564 с.

5. Мовчан С. "Січ" віденська // Довідник з історії України. – К.: Генеза, 1999. – Т.3. – 688 с.

6. Назарко І. Київські і галицькі митрополити. Біографічні нариси (1590–1960). – Торонто: Вид-во Отців Василіян, 1962. – 271 с.

7. Пащук В.С. Товариство "Просвіта" у Львові. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1999. – 87 с.

8. Сарбей В.Г. Національне відродження України. Серія: Україна крізь віки. – К.: "Альтернативи", 1999. – Т.9. – 336 с.

9. Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. Матеріали до історії української культури в Галичині та зв'язків з Україною. – Харків - Київ: Пролетар, 1931. – Т. I. – 631 с.

10. Турій О. "Українська ідея" в Галичині в середині XIX століття // Україна модерна. 2–3 число за 1997–1998 рр. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 1999. – С. 59–75.

11. Хлопський син. Українці і москвофіли, або як росла наша народна свідомість й сила і хто їй помагав, а хто шкодив. – Львів: Накл. Ів. Політики,

1908. – 63 с.

12. Ястробов П.В. Галиція накануне Великой Войны 1914 года. Съ картой Галиціи и Буковины съ Угорскою Русью. – Петроградъ: Типографія А.Э.Коллинсъ, 1915. – 147 с.

Алексей Сухий. Народовско-русофильское противостояние в Галичине 60 – 70-х гг. XIX в. В статье излагаются обстоятельства возникновения народовского движения в Галичине в 60-х гг. XIX в. и его противостояние существовавшему течению галичских русофилов. Анализируются концептуальные начала народовского и русофильского направлений по отношению к главным проблемам галичской общественно-политической жизни, к австрийским и российским правительственным кругам, актуальному языковому вопросу и др. Сделан вывод, что народовско-русофильское противостояние 60 – 70-х гг. XIX в. тормозило консолидацию украинских национальных сил.

Ключевые слова: народовское движение, русофилы, языковой вопрос, русский фактор, национальные общества.

Olexii Sukhyi. The Narodovsko-Rusophilski confrontation in Galicia of the 60 – 70-s of the XIXth c. The birth of Narodovskyi movement in Galicia of the 60 – 70-s of the XIXth c. and its confrontation with existing trend of Galicia Rusophils is revealed in the article. Conceptual principles of Narodovsky's and Rusophils trends concerning main problems of Galicia social and political life, attitude to Austrian and Russian governments circles, actual language question etc. are analyzed. The author arrived at a conclusion that Narodovsky's-Rusophils confrontation in Galicia of the 60–70-s of the XIXth c. hold back the consolidation of the Ukrainian national forces in the country.

Key words: Narodovskyi movement, rusophils, language question, "Russian factor", national societies.